

Roko MIŠETIĆ

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
roko.miseti@imin.hr

Srednja Dalmacija: prostor diferenciranoga demografskog razvitka (1961. – 2001.)

SAŽETAK

U radu se analizira srednjodalmatinski prostor u drugoj polovini 20. stoljeća, kao jedan od demografski progresivnijih dijelova Republike Hrvatske. Napravljene su analize ukupnoga kretanja stanovništva te dinamičkih sastavnica ukupnoga kretanja (prirodno kretanje i migracijski saldo) za razdoblje od 1961. do 2001. Prostor je analiziran kroz tri sastavnice: zaleđe, priobalje i otoci. Rezultati su pokazali da navedena demografska progresija ne karakterizira podjednako sve sastavnice Srednje Dalmacije. Naime, raščlambom dinamičkih sastavnica ukupnoga kretanja stanovništva neprijeporno je utvrđeno da su dvije od tri prostorne sastavnice srednjodalmatinskog prostora tijekom cijeloga analiziranog razdoblja bile u regresivnoj, a tek najmanja od njih u progresivnoj demografskoj fazi. Time se pokazalo da je Srednja Dalmacija prostor diferenciranoga demografskog razvitka s nepovoljnom razvojnom strukturom u kojoj je stanovništvo koncentrirano u uskoj longitudinalnoj priobalnoj zoni.

KLJUČNE RIJEČI: Srednja Dalmacija, demografski razvitak, ukupno kretanje stanovništva, prirodno kretanje stanovništva, migracijski saldo

UVOD

Da je srednjodalmatinski prostor od davnina izuzetno pogodan prostor za življenje, govori činjenica da su »...prvi i sigurni ostatci čovjeka na dalmatinskom primorju iz neolitskog doba. Tada, negdje u 5. ili 6. tisućljeću prije Krista ili još ranije, živio je čovjek po cijeloj ovoj obali i njenu zaleđu (...) ostaci čovjeka ovoga doba našli su se po cijelom istočnom primorju Jadranskog mora i na svim, pa i najudaljenijim otocima« (Novak, 2004: 27). No premda je kontinuitet naseljenosti srednjodalmatinskog prostora prisutan od daleke prošlosti, početak znanstveno relevantnoga statističkog praćenja broja stanovnika promatranog prostora seže tek stoljeće i pol u prošlost, odnosno u vrijeme popisa stanovništva u Habsburškoj Monarhiji provedenog 1857.¹ U razdoblju od gotovo 150 godina, odnosno do posljednjega

¹ Premda je popisivanja stanovništva u našim krajevima bilo i prije, znanstvena relevantnost popisa stanovništva 1857. ogleda se u sljedećim činjenicama: 1) to je prvi popis s kritičnim trenutkom popisa (31. listopada 1857. u ponoć); 2) to je prvi popis koji nije imao neku posebnu namjenu

provedenog popisa stanovništva kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2001., dogodio se čitav niz demografskih promjena u srednjodalmatinskom prostoru, koji se može smatrati jednim od populacijsko progresivnijih prostora Republike Hrvatske. U prilog tome ide činjenica da se stanovništvo Hrvatske od 1857. do 2001. udvostručilo (indeks promjene iznosi 203,4), dok se srednjodalmatinska populacija u istome vremenskom intervalu gotovo utrostručila, s indeksom promjene 288,9. Gledano prema apsolutnim pokazateljima, u Republici Hrvatskoj u stoljeće i pol broj stanovnika povećao se s 2,181.499 na 4,437.460, a u Srednjoj Dalmaciji s početnih 172.799 na 499.285 stanovnika. Najintenzivnije promjene (rast) broja stanovnika srednjodalmatinski prostor bilježi nakon popisa 1961., što se dovodi u izravnu vezu s gospodarskim napretkom. Naime šezdesetih godina prošlog stoljeća u Republici Hrvatskoj zabilježen je najdinamičniji gospodarski razvitak ostvaren u drugoj polovini 20. stoljeća. U to doba srednjodalmatinski prostor bilježi najviše stope rasta nacionalnog dohotka u državi, a težište gospodarskog razvitka s poljoprivrede se prebacuje na industriju i turizam. Procesi industrijalizacije i urbanizacije odvijali su se u uvjetima snažne litoralizacije, što je za posljedicu imalo jačanje unutarnje mobilnosti stanovništva, ali i imigraciju stanovništva u srednjodalmatinski prostor (Friganović, 1981; Vresk, 1985; Pejnović, 2004). Stoga su u ovom radu kao početna i krajnja godina razdoblja istraživanja odabrane popisne 1961. i 2001., a kao cilj istraživanja postavljeno je utvrđivanje diferenciranoga demografskog razvitka triju prostornih sastavnica (zaleđe, priobalje i otoci) Srednje Dalmacije.

PROSTORNI OBUHVAT SREDNJE DALMACIJE I DIFERENCIJACIJA PROSTORA

Analizirajući radove koji sadržavaju taksativno navedenu ili kartografski predočenu regionalizaciju hrvatskog ili dalmatinskog prostora (Rogić, 1983; Šimunović, 1986; Njegač, 2000; Magaš, 2003), može se utvrditi da prostor Srednje Dalmacije omeđuju »... planinski greben Dinare (Kamešnica) na sjeveru, otvoreno more na jugu, brdski niz Vilaja-Moseć-Svilaja na zapadu a donje Poneretvlje na istoku« (*Geografija SR Hrvatske...*, 1974: 138). Tako se u aktualnome administrativno-teritorijalnom ustroju Republike Hrvatske Srednja Dalmacija prostire na području dviju županija: Splitsko-dalmatinske i Dubrovačko-neretvanske. Na nižemu administrativno-teritorijalnom stupnju čine je devetnaest gradova (Hvar, Imotski, Kaštela, Komiža, Makarska, Metković, Omiš, Opuzen, Ploče, Sinj, Solin, Split, Stari Grad, Supetar, Trilj, Trogir, Vis, Vrgorac i Vrlika) i 43 općine (Baška Voda, Bol, Brela,

(vojničku ili financijsku), već je trebao prikupiti podatke o stanovništvu koji su važni za državnu upravu i 3) to je bio opći popis stanovništva, što znači da je obuhvatio cjelokupno stanovništvo (više o popisu iz 1857. u: Serdar, 1951 i Vranješ Šoljan, 2008).

Cista Provo, Dicmo, Dugi Rat, Dugopolje, Gradac, Hrvace, Jelsa, Klis, Kula Norinska, Lećeveica, Lokvičići, Lovreć, Marina, Milna, Muć, Nerežišća, Okrug, Otok, Podbablje, Podgora, Podstrana, Pojezerje, Postira, Prgomet, Primorski Dolac, Proložac, Pučišća, Runovići, Seget, Selca, Slivno, Sućuraj, Sutivan, Šestanovac, Šolta, Tučepi, Zadvarje, Zagvozd, Zažablje i Zmijavci) s ukupno 421 naseljem.²

Slika 1: Položaj Srednje Dalmacije u Republici Hrvatskoj

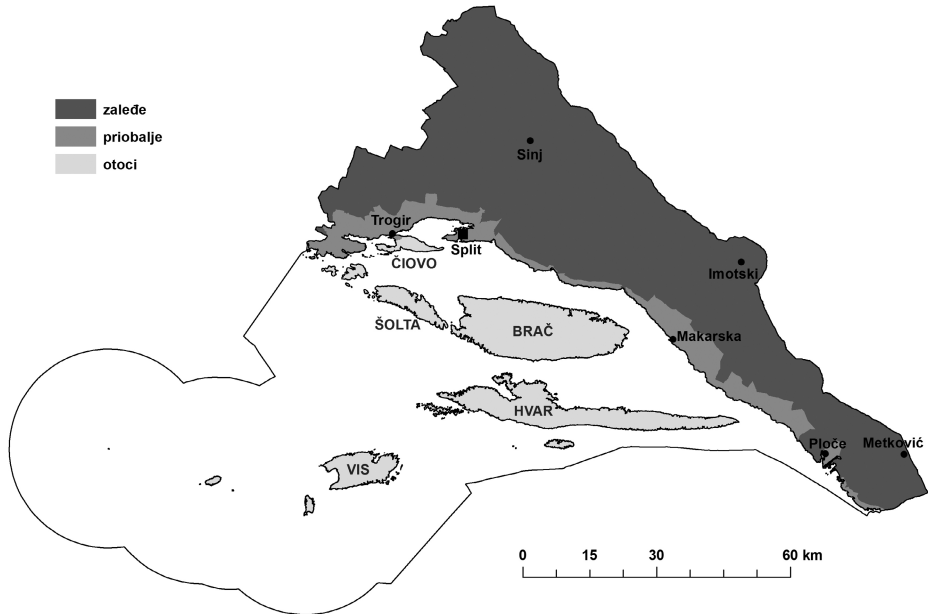
Figure 1: Position of Central Dalmatia in the Republic of Croatia



² Premda se svjetioničarsko naselje Palagruža, po važećemu administrativno-teritorijalnom ustroju Republike Hrvatske, nalazi u sastavu Grada Komiže, zbog svoga geografskog položaja u ovom se radu neće smatrati srednjodalmatinskim, već južnodalmatinskim naseljem.

Slika 2: Podjela srednjodalmatinskog prostora na tri velike cjeline³

Figure 2: Division of Central Dalmatian territory into three big units



Unutar tako definiranog prostora Srednje Dalmacije, referirajući se na prirodno-geografske značajke, izdvojena su tri pojasa: 1) *zaleđe*,⁴ 2) *priobalje* i 3) *otoci* (slika 2) za koja će biti provedena analiza demografskog razvitka. Primorski gorski niz Trogirsko pobrđe, Opor, Kozjak, Mosor, Perun, Mošnica, Omiška Dinara, Rogoznica, Biokovo, Rilić i pobrđe Kleka čine granicu između zaleđa i priobalja, dok Drvenički, Trogirski,⁵ Splitski, Brački, Hvarski i Neretljanski kanal dijele otoke od

³ Granice triju cjelina srednjodalmatinskog prostora ujedno su i granice naselja koje pripadaju pojedinim cjelinama. Kako naselja Bačina, Rogotin i Komin iz grada Ploča i naselje Trn iz općine Slivno nisu smještena na morskoj obali, a teritorijalno izlaze na nju, došlo je do diskontinuiteta u jugoistočnom dijelu srednjodalmatinskog priobalja.

⁴ Prostor zaleđa mogao bi se poistovjetiti s prostorom srednjodalmatinske Zagore, ali tomu nije tako. Naime zapadna granica Dalmatinske zagore jest rijeka Krka, a istočna Neretva, na sjeveru je omeđena planinskim nizom Dinare i Zavelima, a na jugu primorsko-gorskim nizom: Rilić, Biokovo, Omiška Dinara, Mosor, Kozjak, Opor, Vilaja i Trtar (Matas, 2009). U tako definiran prostor ne bi ušla naselja na krajnjem zapadnom (marinsko zaleđe) i istočnom (nizinsko deltansko područje donjonertvanskoga kraja) dijelu srednjodalmatinskog zaleđa te se zbog toga u ovom radu za površinom najveći pojas neće rabiti naziv Zagora.

⁵ Kako se dio naselja Trogir nalazi na otoku Čiovu, a u radu se naselje Trogir tretira kao priobalno, u ovom se slučaju granica između srednjodalmatinskoga otočnog i priobalnog pojasa s Trogirskoga kanala seli na otok Čiovo.

priobalja. Vrlika ili vrlički kraj, središnji-cetinski poljski prostor, marinsko zaleđe, trogirsko zagora, splitska zagora, poljičko-lovrečka zagora, imotski i vrgorački kraj te nizinsko deltansko i zagorsko područje donjoneeretvanskoga kraja sastavnice su zaleđa. Unutar priobalja razlikujemo trogirsko, kaštelansko-splitsko, poljičko-omiško, makarsko primorje i primorje donjoneeretvanskoga kraja. Treću sastavnicu Srednje Dalmacije čine čiovski, drveničko-šoltanski, brački, hvarski i viški otočni prostor. U srednjodalmatinskom su zaleđu smještene gotovo dvije trećine naselja (273 ili 64,8%), a površinom od 3507,7 km² zaprema više od 70% srednjodalmatinskog prostora. Drugi po broju naselja i površini jest otočni prostor, u kojem se nalazi gotovo petina (83 ili 19,7%) naselja na 18,4% (912,5 km²) površine Srednje Dalmacije. Strme prisojne padine primorskoga gorskog niza svele su uski priobalni pojas na 10,7% (532,4 km²) površine Srednje Dalmacije, na kojem se smjestilo tek 65 ili 15,4% naselja analiziranog prostora.

UKUPNO KRETANJE STANOVNIŠTVA SREDNJE DALMACIJE

Usporedna analiza krivulja kretanja stanovništva Srednje Dalmacije i njenih triju sastavnica (zaleđe, priobalje i otoci), prikazanih na slici 3, vrlo jasno pokazuje presudni utjecaj kretanja broja stanovnika u priobalju na populacijske promjene cjelokupnog prostora. Iako je zaleđe dugo bilo najnaseljeniji dio srednjodalmatinske regije te predstavljalo populacijski bazen iz kojega je dugi niz godina priobalje osvježavalo svoj najvitalniji dio, litoralna je zona u međupopisnom razdoblju 1961. – 1971. preuzela primat. Ovdje valja naglasiti presudnu ulogu Splita u kreiranju oblika krivulja priobalja i srednjodalmatinskog prostora općenito. Populacijska dominacija Splita plod je iznimno dinamična razvitka gdje je od početne godine analize 1961. do 1991., kada broji maksimum stanovništva, narastao 2,3 puta (s 80.902 na 189.388 stanovnika). Takav rast broja stanovnika svakako odražava i rast uloge i utjecaja Splita u regiji, pa i širem prostoru (Bjelajac, 1972; Derado, 1973; Nejašmić, 1995; Klempić Bogadi, 2010). Ostatak je priobalja, za razliku od Splita, u analiziranom razdoblju imao relativno umjeren i stabilan rast. Na taj se način pokazala jaka populacijska polarizacija srednjodalmatinskog prostora. Izrazita koncentracija industrije na relativno malom prostoru splitskog priobalja uvelike je odgovorna za nju, dok je razvitak turizma kao primarne djelatnosti u ostatku priobalja, osigurao uravnoteženiji populacijski razvitak.

Tablica 1: Kretanje broja stanovnika Srednje Dalmacije i njenih sastavnica od 1961. do 2001.

Table 1: Population trends in Central Dalmatia and in its components, 1961–2001

Prostor	Broj stanovnika				Indeks popisne promjene broja stanovnika				
	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	1971./ 1961.	1981./ 1971.	1991./ 1981.	2001./ 1991.
Zaleđe	183.496	182.867	171.416	168.087	151.501	99,7	93,7	98,1	90,1
Priobalje	142.240	199.802	263.349	305.535	311.925	140,5	131,8	116,0	102,1
Otoci	38.744	34.284	32.106	34.428	35.859	88,5	93,6	107,2	104,2
Srednja Dalmacija	364.480	416.953	466.871	508.050	499.285	114,4	112,0	108,8	98,3
Ukupno stanovništvo	183.496	162.226	156.876	147.215	140.450	88,4	96,7	93,8	95,4
Rezidencijalno stanovništvo	142.240	198.472	255.382	291.302	295.232	139,5	128,7	114,1	101,3
Otoci	38.744	32.871	31.023	32.002	33.735	84,8	94,4	103,2	105,4
Srednja Dalmacija	364.480	393.569	443.281	470.519	469.417	108,0	112,6	106,1	99,8

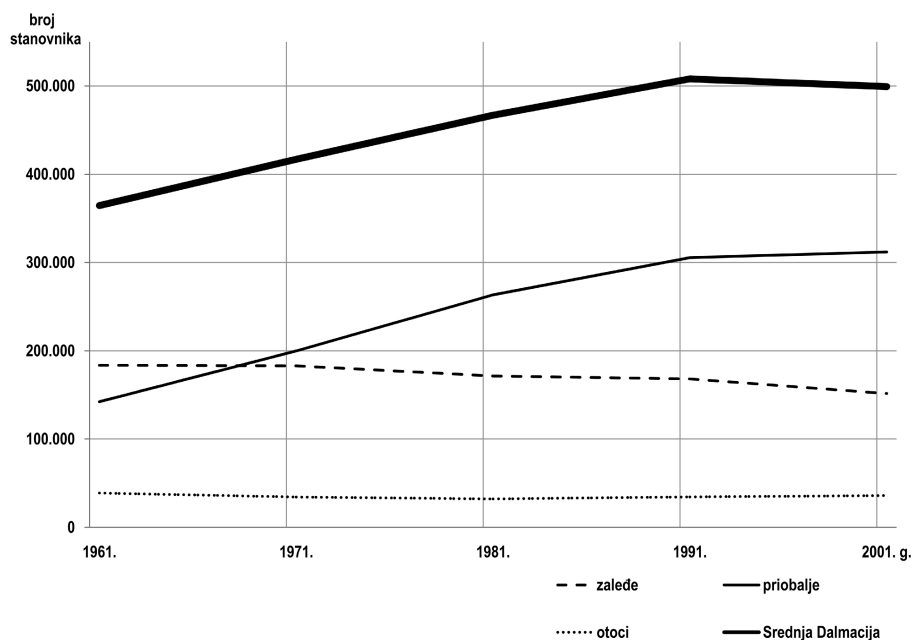
Izvori: Popis stanovništva 1961., knjiga X, Stanovništvo 1948., 1953. i 1961. godine, rezultati za naselja, DZS, Beograd, 1965.; Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, knjiga VII, Stanovništvo i domaćinstva u 1948., 1953., 1961. i 1971. i stanovi u 1971., rezultati po naseljima i opštinama, SZS, Beograd, 1975.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 553, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1984.; Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. 3. 1991., Stanovništvo u zemlji i u inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 911, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1996.; Popis stanovništva kućanstava i stanova 31. 3. 2001., Stanovništvo prema prisutnosti/odsutnosti po naseljima, Drugo izdanje, DZS, Zagreb, CD-ROM, 2004.

Za razliku od ekspanzivnoga populacijskog razvitka priobalja srednjodalmatinsko je zaleđe 1961. ušlo u regresijsku razvojnu fazu u kojoj se s početnih 183.496 stanovnika njihov broj smanjio na 151.501, koliko ih je otprilike bilo i na početku 20. stoljeća (popis 1900. bilježi 149.584 stanovnika u srednjodalmatinskom zaleđu). Sukladno kretanju broja stanovnika mijenjao se i udio populacije zaleđa u ukupnoj srednjodalmatinskoj populaciji. Iznadpolovični udio koji je zaleđe imalo 1961. ulaskom u regresijsko razdoblje pada, da bi u vrijeme posljednjeg popisa iznosio tek 30,3%. I u tom se slučaju dokazala međuovisnost populacijskoga i općeg društveno-gospodarskog razvitka nekog prostora. U vrijeme dominacije poljoprivrede, kada stočarsko-agrarni potencijal definira razvojne mogućnosti prostora, rast broja stanovnika srednjodalmatinskog zaleđa doveo je čak i do agrarne prenapučenosti prostora.⁶ Godine nakon Drugoga svjetskog rata donijele su industrijalizaciju zemlje, koja je osnažila proces urbanizacije, a sve se to događalo u uvjetima izrazite litoralizacije. Razvoj industrije u srednjodalmatinskom zaleđu bio je ograničenoga karaktera (uglavnom se veže uz općinska središta Sinj, Imotski, Vrgorac i Metković). Poljoprivreda je sve više gubila na značenju, a tijekom vremena usporedo s procesom deruralizacije odvija se i snažna deagrarizacija srednjodalmatinskog zaleđa. Migriranje stanovništva iz srednjodalmatinskog zaleđa u industrijska središta na obali, poglavito u Split, početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća umnogome je olakšavalo agrarnu prenapučenost prostora. No i kada je splasnula tenzija prenapučenosti prostora, migracijski tokovi nisu presušili, već su nastavili teći u istom smjeru te na koncu poprimili egzodusne značajke. Taj je proces, zbog diferenciranih migracija, prvo doveo do debalansa u spolnoj strukturi stanovništva na prostoru zaleđa te zatim do poremećaja u dobnom sastavu stanovništva, što je rezultiralo starenjem populacije. U tim procesima valja tražiti uzroke što je za većinu prostora srednjodalmatinskog zaleđa u posljednjih pola stoljeća depopulacija temeljno demografsko obilježje (Defilippis, 1997; Derado, 1980; Matas, 1985, 2009; Nejašmić, 1991).

⁶ U godinama između dva svjetska rata problem agrarne prenapučenosti u Hrvatskoj posebice je pogađao Hrvatsko zagorje i Dalmaciju. Tako je u to vrijeme na kontinentalnom dijelu Dalmacije živjelo 239 stanovnika na 100 ha, dok je na otočnom dijelu živjelo 227 stanovnika na 100 ha. Usporedbe radi, za tadašnje je proizvodne prilike u Europi optimalni broj poljoprivrednika iznosio od 35 do 45 na 100 ha. Nadalje, izračun viška/manjka agrarnog stanovništva u kotarima Banovine Hrvatske (temeljen na popisu 1931.) pokazao je da je u Imotskom kotaru zabilježen najviši udio viška (93,3%) u ukupnom broju agrarnog stanovništva (Nejašmić, 1991: 87, 173).

Slika 3: Kretanje ukupnog broja stanovnika Srednje Dalmacije te srednjodalmatinskog zaleđa, priobalja i otoka od 1961. do 2001.

Figure 3: Overall population trends in Central Dalmatia and Central Dalmatian hinterland, coastal area (littoral) and islands, 1961–2001



Otočni je prostor imao najslabiji demografski razvitak od svih srednjodalmatinskih prostornih cjelina u analiziranom razdoblju od 1961. do 2001. Bilanca broja stanovnika početne i krajnje godine analize daje manjak od 2885 stanovnika, čime je otočje svoj početni udio u ukupnoj populaciji od 10,6 smanjilo na 7,2%. Takvi su rezultati posljedica zbivanja iz prve polovine 20. stoljeća, koje je obilježeno emigracijom, depopulacijom i posvemašnjim demografskim zaostajanjem. Pored smanjenja broja stanovnika kao izravne posljedice emigracije otočna je populacija doživjela poremećaj dobno-spolne strukture, što je dugoročno onemogućilo stabilizaciju demografskog razvitka (Lajić, 1992). Poslijeratna snažna industrijalizacija uvelike je zaobišla otočni prostor, a razvoj turizma nije uspio potaknuti demografsku revitalizaciju, pa tako 1981. bilježimo populacijski minimum s tek 32.106 popisanih stanovnika srednjodalmatinskih otoka. Porast broja otočnih stanovnika zabilježen u posljednja dva popisa većim je dijelom odraz statističkog evidentiranja negoli stvarnog stanja. Naime kvalitetnije evidentiranje populacije »na privremenom radu u inozemstvu« 1991. u odnosu na prethodna dva popisa bitno je utjecalo

na stopu povećanja broja stanovnika otoka. Recentna su istraživanja otočnoga stanovništva dokazala pojavu »fiktivnog stanovništva« evidentiranog popisom 2001. U tu kategoriju pripada stanovništvo koje prijavom prebivališta u kućama za odmor na otocima izbjegava svoje financijske obveze prema lokalnoj zajednici, ali u tako malim otočnim populacijama bitno utječe na stopu promjene populacijskoga kretanja (Smoljanović, Smoljanović i Nejašmić, 1999; Lajić i Mišetić, 2005, 2006).

DINAMIČKE SASTAVNICE UKUPNOGA KRETANJA STANOVNIŠTVA SREDNJE DALMACIJE

Kvaliteta rezultata bilo kojeg analitičkog postupka primarno ovisi o kvaliteti polaznih pokazatelja, odnosno ulaznih podataka koji se obrađuju. Stoga će se u ovom radu dinamičke sastavnice ukupnoga kretanja stanovništva Srednje Dalmacije obrađivati za razdoblje od 1961. do danas. U vrijeme pisanja ovog rada podaci o sastavnicama prirodnoga kretanja (broj živorođenih i broj umrlih) na naseljskoj razini bili su dostupni za razdoblje od 1964. do 2009. Kako bi se zaokružila međupopisna cjelina od 1961. do 1971. godištima 1961., 1962. i 1963., za koja nedostaju podaci, dodijelit će se prosječne vrijednosti sedmogodišnjeg razdoblja od 1964. do 1970. Pored toga u metodološkom smislu valja istaknuti da će se sastavnice ukupnoga kretanja srednjodalmatinskog stanovništva obrađivati na bazi rezidencijalnoga, a ne ukupnoga stanovništva.⁷ Nužnost takva postupka leži u činjenici što Državni zavod za statistiku od 1998., a u skladu s definicijom iz preporuka UN-a, Eurostata, ESA-e i SNA-e, podatke vitalne statistike prikuplja za rezidencijalno stanovništvo Republike Hrvatske i one koji su u inozemstvu, ali češće dolaze i ostvaruju kontakte u domovini.

Usporedna analiza relativnih pokazatelja promjene broja ukupnog i rezidencijalnog stanovništva Srednje Dalmacije i njenih sastavnica navedenih u tablici 1 pokazuje smanjeni intenzitet promjena rezidencijalnoga u odnosu na ukupno stanovništvo. Najveća je razlika zabilježena u međupopisnom razdoblju 1961. – 1971., što je i logično jer se evidencija stanovnika »na privremenom radu u inozemstvu« počela voditi od popisa 1971. Drugo međupopisno razdoblje koje pokazuje značaj-

⁷ Rezidencijalno ili boraveće stanovništvo jest kategorija stanovništva koja se u popisima 1981. i 1991. navodila kao »stanovništvo u zemlji«. Kako je popis stanovništva 2001. proveden po drukčijoj metodologiji negoli prethodni, za usporedbu rezultata napravljene su određene prilagodbe. Za potrebe ovog rada za dobivanje broja rezidencijalnog stanovništva 2001. upotrijebljena je jednostavna metoda prilagodbe gdje je ukupni broj stanovnika umanjen za odsutne iz naselja popisa u inozemstvu, ali bez diplomatsko-konzularnog osoblja upućenog na rad i članova njihovih obitelji. Takvom prilagodbom rezidencijalno stanovništvo u Republici Hrvatskoj 2001. doseže broj od 4,214.926, što je tek za 14.712 ili 0,35% stanovnika više od 4,200.214 rezidencijalnih stanovnika dobivenih složenijom i preciznijom metodom prilagodbe (o izračunu broja rezidencijalnog stanovništva Republike Hrvatske 2001. vidjeti više u: Gelo, 2004).

nije razlike jest 1981. – 1991. Naime popisom 1991. provedena je najšira evidencija hrvatskih građana u inozemstvu od svih popisa u kojima su oni evidentirani. Osim toga povećana razlika indeksa promjene broja stanovnika tih dvaju skupina stanovništva jasno detektira srednjodalmatinsko zaleđe kao prostor u kojem dominira vanjska migracija započeta sredinom šezdesetih godina 20. stoljeća.

Prirodno kretanje stanovništva

Srednja Dalmacija pripada u one prostore Republike Hrvatske koji su joj, u cjelokupnom razdoblju od 1961. do 2001., podizali prosjek prirodnoga kretanja. Za ilustraciju te tvrdnje može poslužiti usporedba zabilježenih stopa prirodnoga kretanja u pet popisnih godina. Stopa prirodne promjene hrvatskoga rezidencijalnog stanovništva 1961. iznosila je 8,7‰ (n = 17,8‰, m = 9,1‰), 1971. bila je 4,1‰ (n = 14,8‰, m = 10,7‰), a 1981. godine 3,0‰ (n = 14,6‰, m = 11,6‰).⁸ U posljednje dvije popisne godine Republika Hrvatska zabilježila je negativne stope prirodne promjene, i to 1991. godine -1,1‰ (n = 11,3‰, m = 12,4‰) i 2001. godine -2,0‰ (n = 9,8‰, m = 11,8‰). Kao što je iz predočenih podataka (tablica 2) vidljivo, u svim je analiziranim godinama stopa prirodne promjene srednjodalmatinskog stanovništva veća od hrvatskog prosjeka, i to od 1,8 do čak 5,0 promilnih poena. Ta se razlika temelji na ostvarenju viših stopa rodnosti i nižih stopa smrtnosti u svim analiziranim godinama. No po trendu prirodnoga kretanja, u analiziranome vremenskom nizu, srednjodalmatinska se populacija ne razlikuje od hrvatske. Naime visina stopa nataliteta i mortaliteta te smjer njihova kretanja upućuju da su obje populacije u analiziranom vremenu prešle iz kasne podetape demografske tranzicije u posttranzicijsko razdoblje (Nejašmić, 2005).⁹ Sukladno tome stopa mortaliteta stabilizirala se na vrijednosti od oko 10‰.

⁸ Stope prirodnoga kretanja stanovništva Republike Hrvatske preuzete iz: Gelo, Akrap i Čipin (2005: 38).

⁹ Kako je razina stopa rodnosti i smrtnosti u nas dosegnuta puno ranije negoli smo dosegnuli odgovarajući stupanj gospodarskog razvitka i životnog standarda stanovništva, Wertheimer-Baletić se pita »... je li u Hrvatskoj uopće nastupila posttranzicijska etapa u razvitku stanovništva ili je u pitanju njezin deformativni tijek u pogledu razine stope nataliteta i mortaliteta, odnosno svojevrsna 'kvazi-posttranzicija' ili 'inducirana posttranzicija' uslijed specifičnih čimbenika (ekonomskih, demografskih – osobito emigracijskih, političkih). Budući da ekonomski razvojni uvjeti u Hrvatskoj osobito krajem 1960-ih i na početku 1970-ih godina, a sličan je slučaj i u 1980-im i 1990-im godinama, nisu bili takvi da bi mogli rezultirati zabilježenom niskom brojčanom razinom stope nataliteta, slijedi da su na to djelovali specifični utjecaji/činitelji koji su u nas uvjetovali ubrzanje tranzicije u području nataliteta« (Wertheimer-Baletić, 2005: 384).

Tablica 2: Promjena u vitalnim procesima stanovništva Srednje Dalmacije od 1961. do 2001.

Table 2: Change in vital processes of the population of Central Dalmatia, 1961–2001

Godina	Broj stanovnika	Ukupni broj			Stopa (‰)		
		živorođeni	umrli	prirodna promjena	živorođeni	umrli	prirodna promjena
1961.	364.480	7062	3233	3829	19,4	8,9	10,5
1971.	393.569	7189	3625	3564	18,3	9,2	9,1
1981.	443.281	7013	4063	2950	15,8	9,2	6,7
1991.	470.519	6320	4539	1781	13,4	9,6	3,8
2001.	469.417	5234	4639	595	11,2	9,9	1,3

Izvori: Popis stanovništva 1961., knjiga X, Stanovništvo 1948., 1953. i 1961. godine, rezultati za naselja, DZS, Beograd, 1965.; Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, knjiga VII, Stanovništvo i domaćinstva u 1948., 1953., 1961. i 1971. i stanovi u 1971., rezultati po naseljima i opštinama, SZS, Beograd, 1975.; Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina, Dokumentacija 553, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1984.; Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. 3. 1991., Stanovništvo u zemlji i u inozemstvu po naseljima, Dokumentacija 911, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1996.; Popis stanovništva kućanstava i stanova 31. 3. 2001., Stanovništvo prema prisutnosti/odsutnosti po naseljima, Drugo izdanje, DZS, Zagreb, CD-ROM 2004.; Tablogrami: Prirodno kretanje 1964.–2000. godine, DZS, Zagreb.

Od 1964. do 2008. najniža stopa smrtnosti srednjodalmatinske populacije zabilježena je 1966. i iznosila je 7,5‰, dok je najviša stopa od 10,7‰ zabilježena 2008. i 2009. (slika 4). Za razliku od njih stope rodosti doživljavaju kontinuirani pad s tendencijom stabiliziranja na vrijednosti između 11 i 12‰, koje su zabilježene u posljednjih šest godina. Stabilizacija stopa rodosti od iznimne je važnosti za srednjodalmatinsku populaciju jer je ona svojim prirodnim kretanjem u posljednjih četrdeset godina 20. stoljeća uspjela amortizirati emigracijski tok ostvaren u tom razdoblju. O tome dovoljno govori činjenica da se broj rezidencijalnih stanovnika Srednje Dalmacije od 1961. do 2001. povećao za 104.937, dok je u istom razdoblju ostvarena prirodna promjena od 111.300 stanovnika. Analiza po međupopisnim razdobljima govori da je dvije trećine prirodnog prirasta ostvareno u prvoj polovini analiziranog razdoblja, a trećina u drugoj. U prilog toj konstataciji ide i podatak o brzini opadanja prosječnih godišnjih stopa prirodnog prirasta. Dok je u prvoj dekadi (1961. – 1971.) srednjodalmatinska populacija prirodnim putem rasla po prosječnoj godišnjoj stopi od 10,1‰, njena se vrijednost u naredna dva desetljeća spustila na

8,1‰ nakon deset godina, pa na 5,6‰ na kraju razdoblja, da bi u posljednjemu međupopisnom razdoblju dosegla minimalnih 2,9‰. Na osnovi tih pokazatelja i ne čudi što je prirodni prirast koji je stanovništvo Srednje Dalmacije ostvarilo u međupopisnom razdoblju 1961. – 1971. odolio snazi emigracijskog toka započetog sredinom šezdesetih godina ($D_{1961.-1971.} = 29.089$; $P_{r(1961.-1971.)} = 38.289$), a to isto nije uspio u posljednjemu međupopisnom razdoblju, kada je zabilježeno smanjenje broja rezidencijalnog stanovništva ($D_{1991.-2001.} = -1102$; $P_{r(1991.-2001.)} = 13.484$).

Tablica 3: Prirodna promjena stanovništva Srednje Dalmacije i njenih sastavnica od 1961. do 2001.

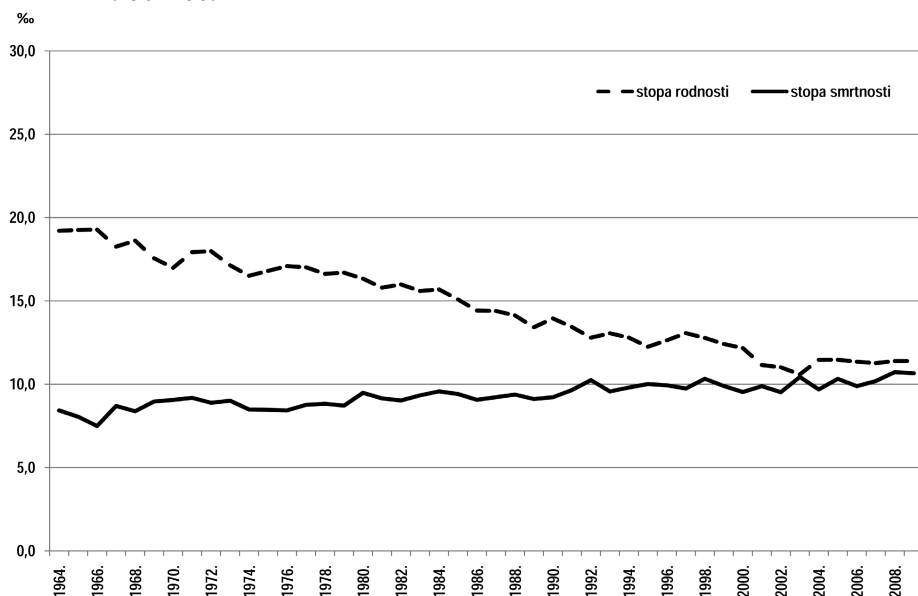
Table 3: Natural change of population in Central Dalmatia and its components, 1961–2001

Prostor	Prirodna promjena									
	1961. – 1971.		1971. – 1981.		1981. – 1991.		1991. – 2001.		1961. – 2001.	
	aps.	pros. god. prom. (‰)	aps.	pros. god. prom. (‰)	aps.	pros. god. prom. (‰)	aps.	pros. god. prom. (‰)	aps.	pros. god. prom. (‰)
Zaleđe	20.029	11,6	8303	5,2	3227	2,1	2482	1,7	34.041	5,3
Priobalje	18.329	10,8	26.262	11,6	22.652	8,3	12.308	4,2	79.551	9,1
Otoci	-69	-0,2	-497	-1,6	-420	-1,3	-1306	-4,0	-2292	-1,6
Srednja Dalmacija	38.289	10,1	34.068	8,1	25.459	5,6	13.484	2,9	111.300	6,7

Izvor: Tablogrami: Prirodno kretanje 1964.–2000. godine, DZS, Zagreb.

Slika 4: Kretanje stopa rodosti i smrtnosti stanovništva Srednje Dalmacije od 1964. do 2009.

Figure 4: Fertility and mortality rates of the population in Central Damatia, 1964–2009

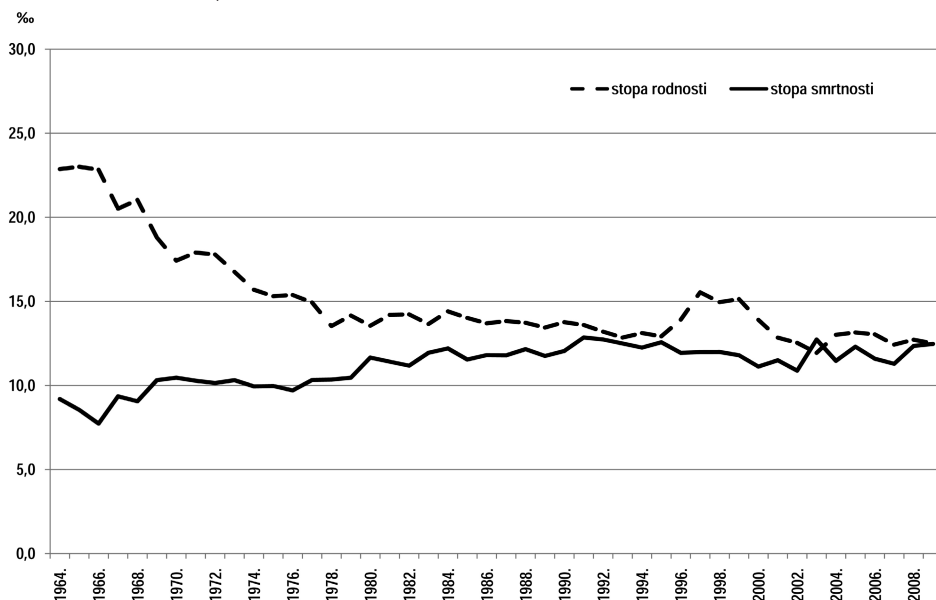


Analitički pokazatelji prirodnoga kretanja srednjodalmatinskog stanovništva posljednjih pedesetak godina zorno oslikavaju diferencijaciju prostora i u tom pogledu te upućuju na kompleksnost populacijskih promjena što su se zbivale u analiziranom prostoru i vremenu. Najveću regresiju prirodnoga kretanja doživjelo je srednjodalmatinsko zaleđe (slika 5). Prosječna godišnja stopa prirodne promjene zabilježena u međupopisnom razdoblju 1961. – 1971. iznosila je visokih 11,6‰; samo tri međupopisna razdoblja poslije (1991. – 2001.) odgovarajuća stopa svega je 1,7‰. Tako drastičan pad ponajprije je rezultat pada stope rodosti. Naime stope smrtnosti u četrdesetšestogodišnjem razdoblju (1964. – 2009.) karakterizira relativna stabilnost s blagim trendom rasta. U prvoj trećini analiziranog razdoblja stopa je varirala oko 10‰, a poslije se kretala između 11 i 12‰. Za razliku od smrtnosti, stope rodosti u prvoj trećini doživljavaju drastičan pad (s 23‰ zabilježenih 1965. na 13,5‰ 1978.) te nakon toga stabilizaciju, gdje njihove vrijednosti variraju od 12,5 do 13,5‰ (povećane vrijednosti stopa nataliteta u vrijednostima 15‰ i više zabilježenim 1997., 1998. i 1999. možemo povezati s ulaskom u fertilnu dob potomaka djece kompenzacijske generacije stanovnika rođenih nakon Drugoga svjetskog rata, odnosno s pojavom sekundarnog »eho-efekta«). Takvo kretanje

stopa nataliteta i mortaliteta mogli bismo povezati sa završnom etapom demografske tranzicije i početnim stadijem posttranzicijskog razdoblja. No kako je proces demografske tranzicije vezan uz proces društveno-gospodarskog razvitka, koji je u našem slučaju izostao, razloge takva kretanja stopa valja tražiti drugdje. Dakako, iseljavanje stanovništva iz srednjodalmatinskog zaleđa (prema priobalju potaknuto litoralizacijom te prema Zapadnoj Europi potaknuto potražnjom radne snage i otvaranjem granica) koje je sedamdesetih godina prošlog stoljeća doseglo značajke egzodusa determiniralo je takvo kretanje nataliteta. Osim toga iseljavanje je uvijek selektivni proces koji ne zahvaća podjednako sve dobne ni obje spolne skupine, što u konačnici dovodi do bitnih poremećaja i nestabilnosti dobno-spolne strukture stanovništva zahvaćenog procesom iseljavanja (Wertheimer-Baletić, 1999; Nejašmić, 2005). Kao jedna od izravnih posljedica javlja se proces starenja stanovništva. Dobno-spolni debalans i starenje populacije u konačnici uvijek dovode do prirodne depopulacije stanovništva, što se u srednjodalmatinskom zaleđu još nije dogodilo, ali trend stopa rodnosti i smrtnosti pokazuje da će se dogoditi uskoro.

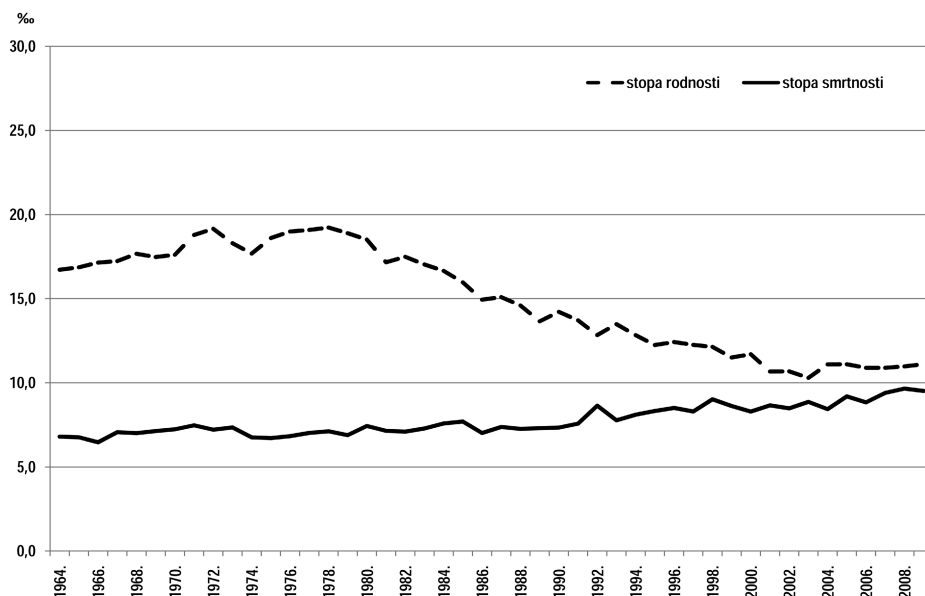
Slika 5: Kretanje stopa rodnosti i smrtnosti stanovništva srednjodalmatinskog zaleđa od 1964. do 2009.

Figure 5: Fertility and mortality rates of the population in Central Dalmatian hinterland, 1964–2009



Slika 6: Kretanje stopa rodosti i smrtnosti stanovništva srednjodalmatinskog priobalja od 1964. do 2009.

Figure 6: Fertility and mortality rates of the population in Central Dalmatian littoral, 1964–2009

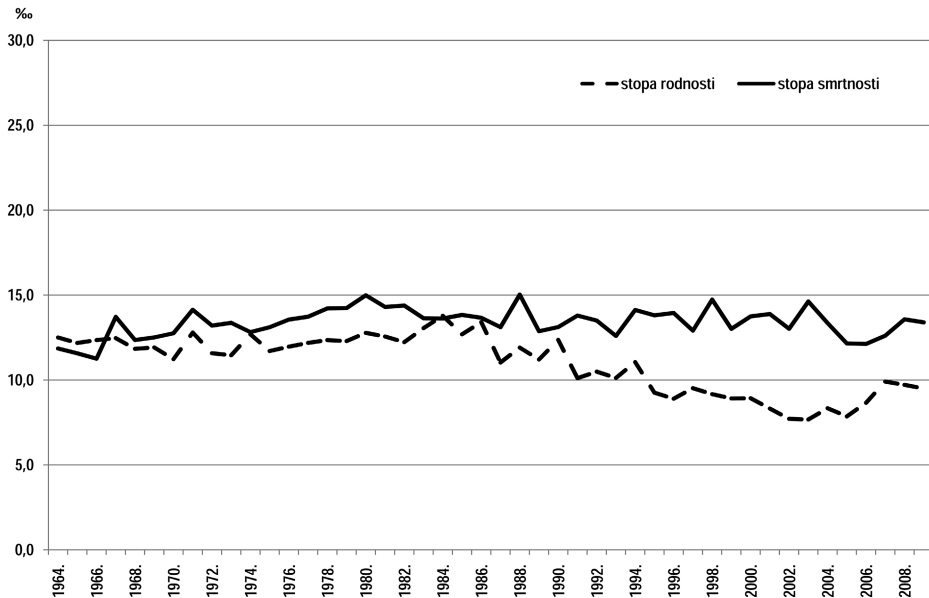


Prirodno kretanje stanovništva Srednje Dalmacije u drugoj polovini 20. stoljeća još jednom dokazuje da »... konačna vanjska migracija *per definitionem* smanjuje masu rađanja u izvorišnoj populaciji, dok unutarnja djeluje na ukupni natalitet tek u sklopu korjenitih promjena u organizaciji društva i u načinu života ljudi« (Nejašmić, 1991: 213). Kako vanjska migracija djeluje na natalitet, jasno se pokazalo na primjeru srednjodalmatinskog zaleđa, a što se događa s natalitetom kod jakih unutarnjih migracija, zorno pokazuje primjer srednjodalmatinskog priobalja. Visoke stope nataliteta (od 16,7 do 19‰) zadržale su se tijekom prve dvije dekade analiziranog razdoblja. Razloge takva kretanja stope nataliteta valja tražiti u tradicionalno visokom fertilitetu stanovništva ruralnih krajeva koje je ono sa sobom donijelo u priobalne gradske sredine te potrebnom vremenu da promjenom socijalnog okruženja useljenici napuste tradiciju i prilagode se novim okolnostima. Zahvaljujući tome srednjodalmatinsko je priobalje uspjelo sedamdesetih godina čak i povećati prosječnu godišnju stopu prirodne promjene u odnosu na prvu dekadu analiziranog razdoblja (s 10,8 na 11,6‰). U sljedećem se međupopisnom razdoblju u priobalju prirodna promjena smanjila za 3610 stanovnika, da bi pad kulminirao u razdoblju 1991. – 2001., u kojem je smanjenje prirodne promjene u odnosu na

prethodno razdoblje bilo čak 10.344 stanovnika, što je prosječnu godišnju stopu prirodne promjene spustilo na 4,2%. Unatoč tom smanjenju prirodne promjene priobalje je od 1961. do 2001. na taj način populacijski naraslo za 79.551 stanovnika. Stope mortaliteta srednjodalmatinskog priobalja u analiziranom razdoblju (1964. – 2009.) bilježe kontinuirani porast, ali još uvijek nisu dosegle 10‰ (najniža je stopa zabilježena 1966. i iznosila je tek 6,5‰, a najviša 2008. godine, 9,7‰).

Slika 7: Kretanje stopa rodosti i smrtnosti stanovništva srednjodalmatinskih otoka od 1964. do 2009.

Figure 7: Fertility and mortality rates of the population in Central Dalmatian islands, 1964–2009



Negativni demografski procesi koji su značajno obilježili prvu polovinu 20. stoljeća na srednjodalmatinskom otočju ostavili su dugotrajne posljedice koje se ponajprije uočavaju na prirodnom kretanju stanovništva. Dugotrajna emigracija te posljedice dvaju svjetskih ratova ostavile su itekako jasan trag na svim strukturama stanovništva, a posebice na dobno-spolnoj, što je uvelike pridonijelo tome da je depopulacija glavno obilježje srednjodalmatinskog otočja tijekom druge polovine 20. stoljeća (Lajić, 1986, 1992; Lajić i Mišetić, 2006; Nejašmić, 1991). U sve četiri dekade analiziranog razdoblja 1961. – 2001. zabilježena je prirodna depopulacija stanovništva srednjodalmatinskog otočja, koja je, iskazana apsolutnom vrijedno-

šću, iznosila 2292 stanovnika (tablica 3). Na slici 7 jasno se vidi da je otočni prostor ušao u proces prirodne depopulacije 1967., kada je prvi put stopa nataliteta (12,5‰) bila niža od stope mortaliteta (13,7‰). Od tada pa sve do 2009. taj je proces prekinut samo jednom, kada je 1984. zabilježena pozitivna prirodna promjena od 0,2‰. Naime početkom osamdesetih godina prošlog stoljeća javlja se »eho-efekt« u stopama nataliteta, koji je posljedica povećanog naraštaja rođenog u kompenzacijskom razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata (Nejašmić, 1997). Kako više nema zaostalih pozitivnih demografskih pojava koje bi ublažile ili prekinule prirodnu depopulaciju, rješenje je moguće samo kvalitetnom i jakom imigracijom.

Migracijski saldo

Druga sastavnica ukupnoga kretanja stanovništva, migracija ili mehaničko kretanje stanovništva, njegov je kompleksniji dio i uglavnom predstavlja »... racionalan odgovor na međuregionalne razlike u razini privrednog razvoja koje znači i razlike u mogućnosti zaposlenja, stjecanja većih zarada, boljih uvjeta života i rada« (Wertheimer-Baletić, 1999: 280). Upravo zbog svoje kompleksnosti evidentiranje migracija svugdje je u svijetu, pa tako i kod nas, najlošije statistički praćena demografska pojava.¹⁰ U nedostatku preciznih podataka (broj emigranata i imigranata na nekom prostoru) demografi se koriste vitalnostatističkom metodom izračunavanja migracijskog salda $S = P_1 - (P_2 + P_p)$, gdje je P_1 popisom utvrđeni broj stanovnika početne godine analize, P_2 popisom utvrđeni broj stanovnika završne godine analize, a P_p prirodna promjena broja stanovnika ostvarena u analiziranom razdoblju. Kako mu i naziv govori, pokazuje saldo, tj. razliku broja iseljenih i doseljenih u međupopisnom razdoblju. Dakako, migracijski će nam saldo poslužiti za analizu migracijski vrlo aktivnoga srednjodalmatinskog prostora od 1961. do 2001.¹¹ Ukupno gledajući, Srednja Dalmacija u analiziranom je razdoblju ostvarila negativni migracijski saldo od 6363 stanovnika, no i u tom je slučaju izostala homogenost procesa. Analizirajući migracijski saldo ostvaren u ukupnom razdoblju od 1961. do 2001. na razini triju velikih prostornih cjelina, može se reći da otoci i zaleđe imaju jači negativni saldo nego priobalje pozitivni (tablica 4). Kolika je bila emigracij-

¹⁰ Statistički uredi podatke o migracijama prikupljaju od općih ureda uprave, koji se temelje na prijavi i odjavi prebivališta (u Hrvatskoj se istraživanja o unutarnjoj i vanjskoj migraciji stanovništva Republike Hrvatske provode na osnovi podataka koji se prikupljaju u Odjelu za upravne poslove Ministarstva unutarnjih poslova). Tako prikupljeni podaci uglavnom iskrivljuju stvarnu sliku o migracijama jer imigranti (osim ilegalnih) redovito prijavljuju novo prebivalište zbog ostvarivanja različitih prava, dok se emigranti u pravilu ne objavljuju sa stare adrese jer ne postoji stroga zakonska obveza za to.

¹¹ Analiza migracijskog salda srednjodalmatinskog stanovništva od 1961. do 2001. bit će provedena, kao i analiza prirodnoga kretanja, na rezidencijalnom stanovništvu (o usporedbi migracijskog salda rezidencijalnog i ukupnog stanovništva Republike Hrvatske više u: Akrap, 1998).

ska snaga iz srednjodalmatinskog zaleđa u analiziranom razdoblju, dovoljno govori činjenica da ostvareni negativni migracijski saldo od -77.087 stanovnika brojčano prelazi polovinu populacije tog prostora evidentirane posljednjim popisom stanovništva. Tako snažni migracijski tokovi mogli su se ostvariti zahvaljujući očuvanoj populacijskoj masi zaleđa. Naime, za razliku od otočana, koji su jače u emigraciju krenuli početkom 20. stoljeća, stanovništvo srednjodalmatinskog zaleđa to čini tek nakon Drugoga svjetskog rata iseljavajući ponajviše u Split i priobalje te zapadno-europske zemlje (Matas, 1985; Nejašmić, 1991).

Tablica 4: Migracijski saldo stanovništva Srednje Dalmacije i njenih sastavnica od 1961. do 2001.

Table 4: Migration balance of the population in Central Dalmatia and its components, 1961–2001

Prostor	Migracijski saldo									
	1961. – 1971.		1971. – 1981.		1981. – 1991.		1991. – 2001.		1961. – 2001.	
	aps.	pros. god. prom. (‰)	aps.	pros. god. prom. (‰)	aps.	pros. god. prom. (‰)	aps.	pros. god. prom. (‰)	aps.	pros. god. prom. (‰)
Zaleđe	-41.299	-23,9	-13.653	-8,6	-12.888	-8,5	-9247	-6,4	-77.087	-11,9
Priobalje	37.903	22,2	30.648	13,5	13.268	4,9	-8378	-2,9	73.441	8,4
Otoci	-5804	-16,2	-1351	-4,2	1399	4,4	3039	9,2	-2717	-1,9
Srednja Dalmacija	-9200	-2,4	15.644	3,7	1779	0,4	-14.586	-3,1	-6363	-0,4

Analitički pokazatelji migracije promatrani po međupopisnim razdobljima u vremenskom slijedu od 1961. do 2001. jasno pokazuju da je migracijski najaktivnije bilo prvo međupopisno razdoblje, kada nijedna prostorna jedinica Srednje Dalmacije nije imala prosječnu godišnju promjenu migracijskog salda nižu od 10‰, bilo u pozitivnom ili negativnom smjeru. Dakako, relativno niska prosječna godišnja promjena migracijskog salda (-2,4‰) cjelokupnoga srednjodalmatinskog prostora zabilježena u istome vremenskom intervalu govori o snazi unutarnje migracije, tj. rezultat je migracijskih tokova sa suprotnim predznakom. Srednjodalmatinsko se zaleđe u toj dekadi migracijom rapidno populacijski smanjivalo. Za ilustraciju tog procesa možemo navesti da je negativni migracijski saldo svake godine, u razdoblju 1961.–1971., približno odgovarao populacijskoj veličini Makarske iz toga vremena. U ostatku analiziranog razdoblja srednjodalmatinsko zaleđe zadržalo je epitet

emigracijskog područja, ali sa znatno manjim intenzitetom. Razloge slabljenja emigracije valja tražiti u iscrpljivanju biološkog potencijala uzrokovanog odlaskom mlađega fertilnog stanovništva te starenju stanovništva, čime se smanjio potencijalni emigracijski kontingent.

Antipod zaleđu jest srednjodalmatinsko priobalje, koje na početku analiziranog razdoblja ima gotovo iste vrijednosti migracijskog salda kao i zaleđe, ali suprotnog predznaka. Snaga useljeničkog vala ogleda se u činjenici da je dvije trećine populacijskog rasta te prostorne jedinice, zabilježenog od 1961. do 1971., ostvareno imigracijom (usporedi tablice 1 i 4). Puno jače doseljavanje od iseljavanja u srednjodalmatinskom priobalju intenzivno se nastavilo i u narednom desetljeću; migracijski saldo opet je prešao 30.000 stanovnika. Nakon toga, u drugoj polovini analiziranog razdoblja, najprije dolazi do slabljenja pozitivnog salda u priobalju (1981. – 1991.), uvjetovanog ponajprije općom gospodarskom krizom u zemlji, ali i činjenicom da je »prelijevanje« stanovništva iz zaleđa oslabjelo, što je imanentno svakom dinamičnom društvenom procesu. U posljednjemu međupopisnom razdoblju priobalje je zabilježilo negativni migracijski saldo. Naselje Split prepoznato je kao nositelj tih promjena jer mu je iseljavanjem smanjen broj stanovnika za 20.026. Do toga je došlo ponajprije zbog iseljavanja aktivnoga i bivšega kadra JNA s obiteljima neposredno prije, za vrijeme i nakon rata u Hrvatskoj (o tome više u: Klemić, 2004).

Analiza migracijskog salda srednjodalmatinskog otočja pokazuje oprečnu situaciju u prvoj i drugoj polovini analiziranog razdoblja. Prvu polovinu obilježava negativni migracijski saldo, koji je od 1961. do 1971. iznosio 5804 stanovnika, što je za 537 stanovnika više negoli su 1961. Šolta i Čiovo ukupno brojili stanovnika. Nakon takva emigracijskog vala ne čudi smanjenje iseljenika s otoka zabilježeno u sljedećem desetljeću (tablica 4). Naime iscrpljena dugotrajnom emigracijom, srednjodalmatinska otočna populacija od 1971. do 1981. nije mogla ni »polučiti« negativni migracijski saldo značajniji od 1351 stanovnika. Drugu polovinu analiziranog razdoblja karakterizira pozitivni migracijski saldo. Od 1981. do 2001. na srednjodalmatinsko otočje doselilo se gotovo 4500 osoba više negoli se s njih odselilo. No recentne demografske analize hrvatskog otočja navode na oprez jer »... popisna metodologija, a još više fiktivno postojanje određenih kategorija stanovništva, 'umjetno' povećava broj otočnoga stanovništva, tako da sezonsko stanovništvo predimenzionira stvarno demografsko otočno stanje, što rezultira sasvim oprečnim dojmom o migracijskim smjerovima. Nerijetko otoci na rubu biološkog izumiranja daju statistički privid demografske ekspanzije, pa tek posredne analize (prije svega dobná struktura, ali efektivni natalitet i fertilitet) govore o pravom otočnom demografskom stanju« (Lajić i Mišetić, 2005: 215). Otoci postaju migracijsko odredište

umirovljeničkoga kontingenta. Upravo je analiza prirodnoga kretanja stanovništva srednjodalmatinskog otočja potvrdila tu tezu jer pozitivna migracijska kretanja za-bilježena u dvadesetogodišnjem razdoblju (1981. – 2001.) nisu uspjela čak ni ubla-žiti, a kamoli zaustaviti negativno prirodno kretanje otočne populacije ostvareno u tom razdoblju (usporedi tablice 3 i 4).

ZAKLJUČAK

Provedena raščlamba demografskog razvitka Srednje Dalmacije od 1961. do 2001. pokazala je vrlo jasnu diferenciranost triju sastavnica analiziranog prostora. Zaleđe, koje je dugo bilo najnaseljeniji dio srednjodalmatinske regije te predstavljalo populacijski bazen iz kojega je dugi niz godina priobalje osvježavalo svoj najvitalniji dio stanovništva, šezdesetih godina prošlog stoljeća taj primat prepušta upravo priobalju. Taj je prijelaz potpomognut procesima industrijalizacije, urbani-zacije i litoralizacije, a uvelike je ostvaren jakom imigracijom stanovništva upravo iz naselja u zaleđu. Dugotrajnost tih migracijskih tokova toliko je devastirala bio-loški potencijal srednjodalmatinskog zaleđa da je od 1981. do 2001. dvostruko više stanovnika koji naseljavaju obalna naselja ostvarilo osam puta veći prirodni prirast od stanovništva naselja u unutrašnjosti. Otočna se populacija nakon »demografskog sloma« u prvoj polovini 20. stoljeća u njegovu drugom dijelu i dalje nalazila u regresivnoj razvojnoj fazi, ali slabijeg intenziteta od zaleđa. Na temelju svega izlo-ženoga može se zaključiti da se srednjodalmatinski prostor u demografskom smislu izrazito polarizirao na progresivni uski longitudinalni priobalni pojas i regresivnu većinu zaleđa i otoka. Opisana situacija može generirati dugoročne negativne po-sljedice u svim aspektima razvoja tog prostora.

LITERATURA

- AKRAP, Anđelko (1998). »Saldo migracija Republike Hrvatske i županija 1971.–1981. i 1981.–1991. za ukupno stanovništvo i stanovništvo u zemlji«, u: Ivan Lajić (ur.). *Migracije u Hrvatskoj: regionalni pristup*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, str. 11–68.
- BJELAJAC, Slobodan (1972). *Imigracije u području splitske aglomeracije*. Split: Urbanistički zavod Dalmacije.
- DEFILIPPIS, Josip (1997). *Dalmatinsko selo u promjenama*. Split: AVIUM.
- DERADO, Klement (1973). »Split – najveći grad na našoj obali«, *Geografski horizont*, god. 18, br. 3-4, str. 1–18.
- DERADO, Klement (1980). »Suvremeni procesi povezivanja zagorskog pojasa s primorjem, posebno Splitom«, u: *Spomenzbornik proslave obljetnice GDH 1947–1977*. Zagreb: GDH, str. 61–68.

- FRIGANOVIĆ, Mladen (1981). »Populacijsko-geografski pogled na primorski krš Jugoslavije«, *Radovi*, god. 14, str. 3–17.
- GELO, Jakov (2004). »Kretanje broja rezidencijalnoga (boravećeg) stanovništva Hrvatske u 20. stoljeću«, *Društvena istraživanja*, god. 13, br. 72-73, str. 653–673.
- GELO, Jakov, AKRAP, Anđelko i ČIPIN, Ivan (2005). *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske: bilanca 20. stoljeća*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- Geografija SR Hrvatske – Južno Hrvatsko primorje* (1974). Zagreb: Školska knjiga.
- KLEMPIĆ, Sanja (2004). »Split as an In-migration Centre«, *Hrvatski geografski glasnik*, god. 66, br. 1, str. 5–28.
- KLEMPIĆ BOGADI, Sanja (2010). »Populacijski razvoj gradskih regija Hrvatske 1948.–2001.«, u: Ivan Lajić (ur.). *Migracije i regionalni razvoj Hrvatske*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, str. 23–62.
- LAJIĆ, Ivan (1986). »Migracije i depopulacija dalmatinskih otoka: kratak demografski prikaz«, *Migracijske teme*, god. 2, br. 1, str. 61–70.
- LAJIĆ, Ivan (1992). *Stanovništvo dalmatinskih otoka – povijesne i suvremene značajke depopulacije*. Zagreb: Consilium – IMIN.
- LAJIĆ, Ivan i MIŠETIĆ, Roko (2005). »Fertilitet, natalitet i ukupno kretanje stanovništva otoka između 1981. i 2001. godine«, u: Dražen Živić, Nenad Pokos i Anka Mišetić (ur.). *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 211–225.
- LAJIĆ, Ivan i MIŠETIĆ, Roko (2006). *Otočni logaritmi – aktualno stanje i suvremeni demografski procesi na Jadranskim otocima*. Zagreb: Ministarstvo mora, turizma, prometa i razvitka – IMIN.
- MAGAŠ, Damir (2003). »Contemporary aspects of the geographical regionalization and administrative-territorial organization of Croatia«, *Geoadria*, god. 8, br. 1, str. 127–147.
- MATAS, Mate (1985). »Zagorski pojas splitske općine – primjer egzodusnog područja«, *Geografski glasnik*, god. 47, str. 121–152.
- MATAS, Mate (2009). *Krš Hrvatske: geografski pregled i značenje*. Split: Geografsko društvo – Split.
- NEJAŠMIĆ, Ivo (1991). *Depopulacija u Hrvatskoj: korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Globus.
- NEJAŠMIĆ, Ivo (1995). »Split – suvremene demografske značajke«, *Geografski horizont*, god. 41, br. 2, str. 66–78.
- NEJAŠMIĆ, Ivo (1997). »Suvremene značajke (bio)reprodukcije stanovništva hrvatskog otočja«, *Migracijske teme*, god. 13, br. 1-2, str. 71–83.
- NEJAŠMIĆ, Ivo (2005). *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*. Zagreb: Školska knjiga.
- NOVAK, Grga (2004). *Prošlost Dalmacije. Knj. 1: (od najstarijih vremena do Kandijskog rata)*. Split: Marijan tisak.
- NJEGAČ, Dražen (2000). »Regionalna struktura Hrvatske«, u: Dane Pejnović (ur.). *II. hrvatski geografski kongres: zbornik radova*. Zagreb: Hrvatsko geografsko društvo, str. 191–199.
- PEJNOVIĆ, Dane (2004). »Depopulacija županija i disparitet u regionalnom razvoju Hrvatske«, *Društvena istraživanja*, god. 13, br. 72-73, str. 701–726.
- ROGIĆ, Veljko (1983). »Nacrt uvjetno homogene regionalizacije SR Hrvatske«, *Geografski glasnik*, god. 45, str. 75–89.

- SERDAR, Vladimir (1951). »Popis stanovništva u hrvatskim krajevima godine 1857«, *Statistička revija*, god 1., br. 2, str. 1–12.
- SMOLJANOVIĆ, Mladen, SMOLJANOVIĆ, Ankica i NEJAŠMIĆ, Ivo (1999). *Stanovništvo hrvatskih otoka*. Split: Zavod za javno zdravstvo – Split.
- ŠIMUNOVIĆ, Ivo (1986). *Grad u regiji*. Split: Marksistički centar Konferencije SKH Zajednice općina Split.
- VRANJEŠ ŠOLJAN, Božena (2008). »Prvi opći popis stanovništva u Habzburškoj Monarhiji iz 1857.: koncepcija, metodologija i klasifikacija popisnih obilježja«, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 40, br. 2, str. 517–544.
- VRESK, Milan (1985). »Urbanizacija Dalmacije u uvjetima litoralizacije«, *Radovi*, god. 20, str. 31–40.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: MATE.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, Alica (2005). »Razmatranja o posttranzicijskoj etapi razvoja stanovništva«, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, god. 37, str. 377–388.

IZVORI

- Popis stanovništva 1961., knjiga X, Stanovništvo 1948., 1953. i 1961. godine, rezultati za naselja*, DZS, Beograd, 1965.
- Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, knjiga VII, Stanovništvo i domaćinstva u 1948., 1953., 1961. i 1971. i stanovi u 1971., rezultati po naseljima i opštinama*, SZS, Beograd, 1975.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981., Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina*, Dokumentacija 553, Republički zavod za statistiku, Zagreb, 1984.
- Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava, 31. 3. 1991., Stanovništvo u zemlji i u inozemstvu po naseljima*, Dokumentacija 911, DZS, Zagreb, 1996.
- Popis stanovništva kućanstava i stanova 31. 3. 2001., Stanovništvo prema prisutnosti/odsutnosti, po naseljima*, DZS, Zagreb, CD-ROM, 2004.
- Tablogrami: Prirodno kretanje 1964.–2009. godine*, DZS, Zagreb.

Roko MIŠETIĆ

Central Dalmatia: An Area with Differentiated Demographic Development (1961–2001)

SUMMARY

The paper analyses Central Dalmatian territory in the 2nd half of the 20th century as one of demographically more progressive parts of the Republic of Croatia. Analyses of overall population trends and the dynamic components of overall trends (natural change and migration balance) have been made for the 1961 to 2001 period. The space has been analysed through its three components: the hinterland, the coastal area and the islands. The results have shown that all three components of Central Dalmatia have not been equally characterized by the cited demographic progression. Namely, by the analysis (dissection) of the dynamic components of the overall population trends, it was established that two out of the three spatial components of the Central Dalmatian territory were in a regressive, and only the smallest one of them in a progressive demographic phase throughout the entire analysed period. In this way, Central Dalmatia proved to be a space of differentiated demographic development with an unfavourable developmental structure, where population is concentrated in the narrow longitudinal coastal zone.

KEY WORDS: Central Dalmatia, demographic development, overall population trends, natural change, migration balance

Roko MIŠETIĆ

La Dalmatie centrale: aire de développement démographique différencié (1961 – 2001)

RÉSUMÉ

L'étude se propose d'analyser l'aire de la Dalmatie centrale dans la seconde moitié du 20^e siècle, spécifique pour son évolution démographique plus progressive. Il a été procédé à l'analyse du mouvement de population total et de ses composantes dynamiques (mouvement naturel et solde migratoire) pour la période allant de 1961 à 2001. L'espace a été étudié sous l'angle de trois composantes territoriales: l'arrière-pays, le littoral côtier et le littoral insulaire. Les résultats ont montré que la progression démographique susmentionnée ne caractérise pas de façon égale les trois composantes de la région. En effet, l'analyse des composantes dynamiques du mouvement de population total a permis de constater indéniablement que deux des trois composantes territoriales ont connu une phase régressive durant la période étudiée, seule la troisième et plus petite composante ayant enregistré une progression démographique. Ce constat démontre que la Dalmatie centrale est une aire caractérisée par une évolution démographique différenciée présentant une structure de développement défavorable dans laquelle la population se concentre dans l'étroite aire longitudinale de la côte.

MOTS CLÉS : Dalmatie centrale, évolution démographique, mouvement total de population, mouvement naturel de population, solde migratoire.

